УДК 811.111’366.581
DOI https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-2/22

П’ятничка Т. В.
Тернопільський національний економічний університет

СЕМАНТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕПЕРІШНОСТІ ДІЄСЛІВНИМИ СТРУКТУРАМИ

Стаття присвячена детальному аналізу окремих мовних засобів реалізації об'єктивної теперішності та особливостям їх функціонування у художньому дискурсі. Дієслівні структури моделюються та диференціюються відповідно їх здатності передавати різноманітні семантичні аспекти презентності. Доведено, що модальні дієслова, дієслова умовного способу та мовні зразки презентно-футурального значення, що охоплюються у даному дослідженні, можуть виражати широкий спектр властивостей та характеристик об’єктивної теперішності у художніх контекстах та передавати темпоральні кореляції теперішнього-майбутнього чи теперішнього-минулого. Граматичні структури to be going to, to be about to не передають реалізації дії, а лише її потенційну можливість, лише назву дії, яку суб’єкт у своєму “тепер” планує, – чи буде ця дія виконана, залишається невідомим. Часову характеристику модальних дієслів слід розглядати у межах категорії часової віднесеності. За допомогою модальних дієслів мовець висловлює своє теперішнє (на період комунікації) ставлення до дії, вираженої інфінітивом, що слідує за модальним дієсловом: її можливість / неможливість, обов’язковість / необов’язковість, ймовірність чи неправдоподібність. Час в умовному способі осмислюється по-іншому, ніж у дійсному способі. У індикативі він випливає з реальності дії, що була, є чи буде. В умовному способі йдеться не про час, а часову орієнтацію, оскільки дія вважається ще можливою чи бажаною, або уже неможливою, так як її реалізація припускалася чи була бажана у попередній до моменту мовлення період часу. Результати засвідчують, що не завжди зберігається пряма відповідність між смисловими та граматичними значеннями часових форм. Виокремлені у статті мовні засоби відтворення теперішності класифікуються відповідно зон функціонально-семантичного поля.

Ключові слова: *теперішність, модальні дієслова, дієслова умовного способу, дієслівні структури, функціонально-семантичне поле теперішності.*

Постановка проблеми. Значний доробок науковців у вивченні англійських дієслівних видочасових форм і особливостей їх функціонування не означає недоцільності розвитку лінгвістичних досліджень у цьому аспекті, а, навпаки, наголошує на потребі системного аналізу усієї сукупності засобів вираження реальної презентної темпоральної ситуації. Цілісне вивчення повного інструментарію передачі об’єктивної теперішності, системний аналіз усієї сукупності засобів вираження реальної презентної темпоральної ситуації дадуть можливість виокремити різноманітні семантичні елементи значень, відповідно до яких різнорідні мовні засоби інтегруються у функціонально-семантичне поле теперішності (ФСПТ).

Стаття актуальна у плані опису окремих граматичних структур як засобів мови, об’єднаних на основі спільності їх семантичних функцій, які здатні у тих чи інших комунікативних ситуаціях виражати певні значення теперішності. Саме цей аспект у його різноманітній морфологічній, семантичній, лінгвостилістичній репрезентації дає підстави для теоретичних узагальнень. Описуючи систему мовних засобів реалізації теперішності, ми виходимо з того, що мова як явище соціальне і як продукт людської діяльності має цільове спрямування. Вивчення фактичного матеріалу доводить, що кожен окремий мовний засіб відтворення теперішності, наскільки б вдало і влучно він не був підібраний автором, виражає лише частину того різноманіття властивостей, станів і зв’язків предметів та явищ об’єктивної дійсності, які відображає свідомість автора, і яку він прагне передати через персонажів та створені ним комунікативні ситуації.

Широта і багатосторонність суті та властивостей теперішності, її емоційна насиченість передбачають різноманітний інструментарій мовного вираження презентності, який включає систему морфологічних, синтаксичних, словотворчих, а також комбінованих засобів, що взаємодіють на

основі спільності функцій. Лише комплексний розгляд цих, зведених до певної системи, засобів і їх функціонування у мовному середовищі дає повніше уявлення про механізм відтворення у мові об'єктивної теперішності. Таке групування найдоцільніше здійснювати у межах функціонально-семантичного поля, яке організовує мовні засоби у їх взаємодії, взаємопроникненні та переплетенні значень, підпорядкованих одній меті, підкреслює семантико-категоріальний аспект предмету дослідження і передбачає двонаправлений підхід до його аналізу від форми/структури до значення/змісту і від значення до форми.

У віднесенні певного мовного засобу, вжитого у художньому дискурсі, до тієї чи іншої зони ФСПТ, ми керуємося, перш за все, критерієм його базовості/небазовості (терміни за О.В. Бондарко) для вираження конкретного значення теперішності відповідно до задуму автора, оскільки якраз рівень концентрації у даному засобі базових темпорально-дейктичних ознак теперішності визначає його якісну специфіку. По-друге, до уваги береться спеціалізованість засобу для вираження часових відношень теперішності у складі семантичних комплексів, що виражаються за участю елементів контексту. По-третє, враховується концентрація у даному засобі семантичних опозицій іншим часовим значенням, і по-четверте, – регулярність функціонування засобу. Кожен мовний засіб може бути віднесений до центру ФСПТ в одному випадку чи його периферії – в іншому, залежно від того, яка ознака/ознаки у певному контексті набуває/набувають домінуючого значення.

Вищевказані аспекти підходу до структуризації ФСПТ та дослідження фактичного матеріалу дозволяють виділити ядрову, навколоядрову та близьку, віддалену і найвіддаленішу периферійні зони функціонування різнорівневих мовних засобів реалізації теперішності у художньому дискурсі.

Формулювання цілі. Щоб розглянути семантичну реалізацію теперішності певними граматичними структурами у художньому дискурсі, ми вдаємося до їх аналізу на основі принципу поля як сфери взаємодії граматичних структур з оточуючими елементами контексту. Це дає можливість виокремити найтиповіші моделі, які зосереджуються у ФСПТ, згрупувати їх у зонах поля відповідно до: а) концентрації базових ознак теперішності; б) семантичного потенціалу, що реалізується у конкретних висловлюваннях залежно від різноманітності варіантів взаємодії системних елементів і середовища; в) опозиції претеритним і футуральним формам; г) регулярності їх функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед мовних засобів, які функціонують на ближній та віддаленій периферії ФСПТ, виділяємо мовні зразки, що мають здатність реалізувати теперішність шляхом наголосу на семантичний компонент теперішності у структурах презентно-футурального значення. Зокрема, англомовні тексти багаті на структури, котрі виражають теперішність наміру або планування. До них належать:

am/is/are going + Inf ↔ Future

1. "*I'm going to lie up for a while and rest*" [10, с. 46].

am/is/are about + Inf ↔ Future

2. "*Whatever you are doing, leave it. Do nothing else until you have completed, with the utmost speed, what I am about to tell you*" [9, с. 402].

3. "*The way you say sergeant puts me in mind of a general who's about to start issuing orders*" [6, с. 18].

am/is/are + V_{ing} ↔ Future

4. "*I'm moving in tomorrow*" [17, с. 331].

5. "*From now on we'are calling her Frieda. It's the perfect name for a baby*" [11, с. 515].

V_1↔ Future

6. "*I have a small party this evening and we plan to go on to a fiesta in town*" [4, с. 60].

Виражаючи абсолютну презентно-футуральну віднесеність, вищеподані структури містять елементи граматичних ознак теперішності *am/is/ are/ V_1*, що виражають опозицію претеритним і футуральним формам. Однак їх спеціалізація значно звужена властивою цим формам семантикою наміру/планування майбутньої дії. Регулярність функціонування визначають місце цих структур у ближній та віддаленій периферійних зонах ФСПТ.

Приклади 1 – 6 ілюструють, як у процесі виділення окремих значень понятійних категорій здійснюється інтеграція мовних функцій. Це закономірність мови, але реально вона має місце в актах комунікації. У наших прикладах введення форм PrS і PrC у контекст навіть з чітким окресленням футуральності (у прикладі 4 – *tomorrow*) відтворює функцію теперішнього часу (відносно мовця) запланованої або потенційної дії. Слід наголосити, що така інтеграція функцій – не просте їх злиття, а саме *взаємодія* окремих елементів, завдяки якій передається значення майбутньої дії при *намірі в теперішньому*, або потенційного майбутнього як можливий наслідок реалізації *теперішнього наміру* чи *планування*. В обох випадках мається на увазі, що дія уже на шляху до її здійснення.

Вищеподані структури виражають абсолютну теперішність. Актуалізація типу мовлення, який передають ці форми, досягається перенесенням семантичного акценту з самої дії, на намір/план її виконання. Таке трактування змісту не випадкове чи довільне, воно зумовлене тим, що дана структура не передає реалізації дії, а лише її потенційну можливість, лише назву дії, яку суб'єкт у своєму "тепер" планує, – чи буде ця дія виконана, залишається невідомим. Отже, у даному випадку пересікаються поля темпоральності (теперішності) і модальності, що й визначає специфіку значень даних структур.

У прикладах 1 – 3 форми *be going to lie up, be about to tell, be about to start* вживаються для вираження безпосередньої близькості запланованої дії у часі до моменту мовлення; у реченнях 4, 6 форми *am moving*, *have, plan* роблять наголос на теперішній намір реалізації можливої майбутньої дії; у п'ятому випадку граматична форма *are calling* виражає дію, що буде виконана на основі існуючої зараз домовленості.

Модальні дієслова, що також функціонують на ближній периферії ФСПТ, відносяться до засобів семантичної реалізації теперішності.

V_{modal} + Inf (приклади 7 – 13)

Важливим моментом тут є те, що поняття часу закладено не у модальному дієслові, а виражено функціонуванням цієї форми у реченні. О.В. Тарасова відносить модальні дієслова до непрямих лексичних індикаторів теперішнього часу, які безпосередньо не виражають часового значення, але за певних граматичного і лексичного оформлень набувають здатності брати участь у створенні темпоральної перспективи висловлювання, що зумовлено наявністю в їх семантичній структурі певної темпоральної семи [1, с. 54]. Зазначимо, що модальні дієслова є важливим за своєю комунікативною значущістю засобом віднесення дії до часового поля теперішності. Вони передають часову референцію дії разом з модальністю, так як одночасно з обов'язковими семами потенційності у значення модальних дієслів входить і компонент, який характеризує стан суб'єкта, його здатність і готовність до виконання дії. У таких випадках можна погодитись з Г. Кресом та Р. Годжем у тому, що модальні дієслова є чуттєво діагностичними показниками щодо відношення мовця стосовно висловлювання [2, с. 115].

Функціонування модальних дієслів у ближній периферійній зоні ФСПТ зумовлено меншій, ніж в особових часових дієслівних форм, концентрації у них базових ознак теперішності, зменшення семантичного потенціалу вираження теперішності через роздвоєння семантики і водночас поєднання в одне ціле модального значення можливості/обов'язковості/припущення/ потреби тощо і конкретної дії. Модальним дієсловам властива здатність виражати опозицію претериту і футуральності, якщо не власними формами, то еквівалентами: could; was/were – will be able; might; was/were – will be allowed; had to – will have to. Однак форми can, must, may, ought to, особливо will також передають можливість/обов'язковість майбутньої дії, що послаблює вищезазначену опозицію. Отже, часове значення модальних дієслів позбавлене конкретності. Причиною цього залишається подвійний зміст вказівки на потенційну дію, передумови котрої відносяться до теперішнього, а можлива реалізація до майбутнього.

7. "*Dear me, it's quite dark now, isn't it?* ***Can*** *you see your way to the farm*?" [17, с. 331].

8. "*You* ***may*** *have your head full of fine ideas, you* ***may*** *be able to live on air and big talk, but the rest of us have to pay our way – and pay it with money*" [18, с. 48].

9. "*I'm looking around. I'm having a marvelous… You* ***must*** *see the faces of many people you've head about*" [7, с. 106].

10. "*You* ***oughtn't*** *to be standing. Let's sit down here*" [7, с. 129].

11. "*What you* ***need*** *is a change*" [18, с. 72].

12. "*This time the president is sending something more personal. We* ***'re to deliver*** *a horse called Three Bars Red*" [13, с. 16].

13. "*I can pay you back bit by bit as soon as I get a new short hand pupil – you* ***will remember*** *that Miss Bennett was evacuated to Southport last week – but I have been advised for someone else*" [8, с. 165].

Співвідношення двох аспектів потенційної дії у модальних дієслів може бути різним у різних контекстах, залежно від чого вони розглядатимуться відповідно як компоненти реалізації презентної чи футуральної віднесеності. Наприклад, фізична чи інтелектуальна здатність до виконання дії, що виражається модальним дієсловом *can*, грунтується, як правило, на стані суб'єкта в теперішньому – його здоров'ї, розумі, спроможності виконання дії (приклад 7). Семантичний компонент презентності, підсилений контекстом, міститься у структурах з *may* і *must* (приклади 8, 9), які набувають значення повторюваної теперішності, і з *ought to*, що у даному мовному оточенні має значення актуальної теперішності (приклад 10). У реченнях 11 і 12 вжиті у модальному значенні слова *need* та *to be* з інфінітивом утворю-

ють структури, які у даних контекстах виражають теперішність даного періоду. Структура *will* + V_1 також може реалізувати теперішність у випадках, коли *will* як повнозначна лексема виражає бажання, волю мовця, припущення, спонукання до дії. У прикладі 13 дієслово *will* вжито у своїй етимологічно первинній функції, тому граматичне сполучення *will remember* передає сформоване на період комунікації (теперішнє по відношенню до мовця і реципієнта) розуміння необхідності, обов'язковості дії.

Реалізація теперішності модальними дієсловами відрізняється від її вираження видо-часовими формами. Часову характеристику модальних дієслів слід розглядати у межах категорії часової віднесеності. Модальні дієслова не виражають часові значення теперішнього, минулого чи майбутнього так, як це властиво особовим формам дієслова. Вони лише передають кореляцію з певною темпоральною сферою, адже модальні дієслова виражають не дії, а лише відношення до них з боку мовця. *За допомогою модальних дієслів мовець висловлює своє теперішнє (на період комунікації) ставлення до дії*, вираженої інфінітивом, що слідує за модальним дієсловом: її можливість / неможливість, обов'язковість / необов'язковість, ймовірність чи неправдоподібність.

Еквіваленти модальних дієслів і модальні фрази передають наголос на теперішнє висловлення думки мовця щодо потенційної майбутньої дії так само, як і модальні дієслова, різниця в окремих випадках полягає лише у семантиці модальних дієслів і відповідних еквівалентів чи близьких за значенням модальних фраз, наприклад, *can* – можливість, уміння, притаманні постійно (приклад 7); *to be able* – здатність до виконання дії у певний момент (приклад 14); *must* – обов'язковість, моральне зобов'язання, необхідність, бажаність, впевненість, сильна ймовірність (приклад 9); *due to* – очікування чи зобов'язання з попередньою домовленістю, графіком, призначенням (приклад 15) тощо.

14. "***I'm able*** *to do it now*" [14, с. 43].

15. "*He* ***is due to*** *arrive soon*" [16, с. 133].

Ще одним засобом семантичної (змістової) реалізації теперішності, на нашу думку, можна вважати *умовний спосіб дієслів*.

V_{SubjI} / $V_{PrSubjII}$ / V_{Sup}

... if + $V_{PrSubjII}$ (V_2/was + V_{ing}; were + V_{ing})

Час в умовному способі осмислюється по-іншому, ніж у дійсному способі. У індикативі він випливає з реальності дії, що була, є чи буде. В умовному способі йдеться не про час, а часову орієнтацію, оскільки дія вважається ще можливою чи бажаною, або уже неможливою, так як її реалізація припускалася чи була бажана у попередній до моменту мовлення період часу. Тому в умовному способі розмежовуються лише поле попередності і поле, спільне для теперішнього і майбутнього, диференціювати які недоцільно з двох причин:

– з точністю зробити це можливо тільки у випадках конкретизації часу гіпотетичної дії обставиною типу: через два дні, наступного тижня тощо;

– це дія можлива чи бажана, немає жодних підстав вважати, що вона таки відбудеться: з впевненістю можна констатувати лише теперішнє відносно моменту мовлення усвідомлення її допустимості чи необхідності та умови, за якої дія може реалізуватися. Це створює передумови функціонування структур моделей на віддаленій периферії ФСПТ .

16. "*Allah* ***be praised***!" [5, с. 21].

17. "***If*** *he* ***prefers*** *that the other* ***be*** *a woman, that is because he believes that a woman will be gentle*" [3, с. 110].

18. "***If*** *she* ***was*** *more interesting, he* ***wouldn't neglect*** *her so much.* ***If*** *she* ***was*** *taller, shapelier, more exciting, better skilled, more imaginative or any of a hundred other things, he* ***wouldn't have*** *affairs with other women*" [15, с. 127].

19. "*Stop him!* ***If*** *you* ***were not*** *such an ass you* ***wouldn't let*** *him go*" [16, с. 58].

20. "*So dark and thick clouds above us and only some drops of rain. It* ***would be raining heavily*** *but for the wind*" [17, с. 34].

Приклади 16 – 20 ілюструють, як у мовленнєвих актах відбувається зміна та збагачення часових відтінків, або як ті ж самі категорії забезпечують реалізацію ідей у складній системі варіантів. Так, орієнтація на постійну позачасову теперішність, має місце у прикладі 16 – *хвала Аллахові* (є, була і буде). Якщо структура V_{SubjI} у реченні 17 виражає абстрактне теперішнє, то умовний спосіб у прикладі 18 відносить умову і бажану реалізацію дії до понятійно-якісної теперішності та теперішності періоду дії – тривання знайомства і спілкування молодих людей. Речення 19, 20 засвідчують теперішність, що збігається з моментом мовлення. Однак, якщо для ілюстрації відображення реальної теперішності, що обмежена періодом комунікації, у прикладі 19 достатньо одного речення (*Stop him*! – отже, це відбувається на наших очах, його зараз ще можна зупинити), то для усвідомлення ситуації,

переданої у прикладі 20, потрібен дещо ширший контекст (*So dark and thick clouds above us and only some drops of rain* – у період комунікації вітер розганяє ці густі хмари і тому замість сильного дощу – лише його краплини).

В аналізі та диференціації повного інструментарію функціонально-семантичного поля теперішності враховано органічну єдність субстантного, структурного та функціонального підходів до вивчення мовних явищ. Семантична реалізація теперішності здійснюється завдяки взаємодії дієслівних форм з іншими елементами мовного оточення. Її репрезентують морфологічні та синтаксичні структури, модальні дієслова з інфінітивом та умовний спосіб, що функціонують на периферії ФСПТ.

Список літератури:

1. *Тарасова Е.В*. Время и темпоральность. – Харьков, 1992. – 136 с.
2. *Kress G.R.*, Hodge R. Language as Ideology. – London: Routledge and Kegan Paul, 1979. – 256 p.
3. *Anderson S.* Selected Short Stories. – Moscow, Progress Publishers, 1981. – 352p.
4. *Britt K.* Hotel Jacarandas. – Great Britain: Chaucer Press Ltd., 1980.– 192 p.
5. *Cook R.* Sphinx // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 7 – 130.
6. *Dair Ch.* Hesitant Hero. – USA: Silhouette Books, 1994. – 256 p.
7. *Fitzgerald E.* The Great Gatsby. – Kiev: Dnipro Publishers, 1973. – 181p.
8. *Forrester H.* By the Waters of Liverpool. – London: Fontana, 1981. **–** 280 p.
9. *Heiley A.* Hotel. – USA: Bantam Books, 1972. – 410 p.
10. *Kipling R.* The Light that Failed. – Moscow: Progress Publishers, 1975.– 286 p.
11. *Lewis S.* Elmer Gantry. – Kiev: Dnipro Publishers, 1982. – 407 p.
12. *Lott B.* Jewel. – New York: Washington Square Press, 1992. – 358 p.
13. *Lovelace M.* The Cowboy and the Cossack. – New York: Silhouette Books, 1995. – 256 p.
14. *Nolen W. A.* Surgeon Under the Knife. – New York: Dell Publishing Co., 1977. – 221 p.
15. *Pappano M.* Regarding Remy. – New York: Silhouette Books, 1994. – 256 p.
16. *Sandford J.* Certain Prey. – USA: Penguin Putnam Inc., 1999. – 339 p.
17. *Stewart M.* Touch Not the Cat // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 305 – 446.
18. *Wain J.* Hurry on Down. – Great Britain: Penguin Books, 1961. – 253 p.

P'yatnychka T. V. SEMANTIC REALIZATION OF PRESENCE WITH VERB STRUCTURES

The article focuses on the profound analysis of some specific linguistic means for the objective presence realization and the peculiarities of their functioning in fiction discourse. The research deals with the analysis as well as with the description of temporal logic and time correlations. Distinctions between speech time, event time and reference time are taken into consideration. The syntactical, grammatical and morphological means of expressing the objective presence in the text are investigated in this paper. The patterns of the language means for representing the presence are modeled and differentiated according to their value in denoting semantic aspects of the presence. It is proved that modal verbs, verbs in Conditional Moods and some verb structures considered in the scientific work can denote various semantic properties of the presence in different context and can correlate with the future or past time. Thus "to be going to" is used to make a prediction about the future. But predictions are based on the present evidences. It is stated in the article that modal verbs have a range of meanings but they can express strong probability with present time reference. Different types of the conditional sentences are analyzed as to the ability to express time correlations and orientation. The ways of their expressing are compared. We can confidently admit only the present awareness of one or another action regarding the moment of speaking, its admissibility or necessity and the condition under which the action can be realized. It is also stressed that there is no direct correspondence between semantic meanings and grammar forms. The stock of the language means for reproducing the presence is classified according to the zones of the functional-semantic field of the presence with respect to the commonness and interaction of their semantic functions.

Key words: *presence, modal verbs, verbs in conditional moods, verb structures, functional-semantic field of the presence.*